

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

- Δύο λησμονημένες έγγραφες εισηγήσεις του αοιδίμου Κομοτηναίου Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου, οι οποίες εκφωνήθηκαν κατά την εν έτει 1930 συγκληθείσα «Γενικήν Προκαταρκτικήν Διορθόδοξον Επιτροπήν Πασών των Ορθοδόξων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών εις Άγιον Όρος».
- Η εκπολιτιστική αποστολή, προσφορά και δράση του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς όλους τους Ορθοδόξους λαούς στο διάβα των αιώνων.

Όταν την 8^η Ιουνίου του 1930 συνήλθε στο Άγιον Όρος, υπό την προεδρία του αοιδίμου Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσοστόμου Α' (1922-1938), η Διορθόδοξη Επιτροπή προς συζήτηση διαφόρων εκκλησιαστικών ζητημάτων για την προπαρασκευή της μέλλουσας να συνέλθει Αγίας και Μεγάλης Συνόδου των Πανορθοδόξων, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως Πρωτόθρονος Μήτηρ Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως εκπροσωπήθηκε υπό του πεφωτισμένου Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου, του πρώην καθηγητού της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και Μεγάλου Εκκλησιαστικού Ιστορικού, Μητροπολίτου Γέροντος Ηρακλείας Φιλαρέτου Βαφείδη και του περισπουδάστου Μητροπολίτου Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας Γερμανού.

Στην «Γενική Προκαταρκτική Διορθόδοξη Επιτροπή Πασών των Ορθοδόξων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών» έλαβαν μέρος οι Εκκλησίες Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων, Ελλάδος, Σερβίας, Ρουμανίας, Πολωνίας και Κύπρου. Κατά δε τις εργασίες της Προκαταρκτικής Διορθόδοξου Επιτροπής συνεζητήθησαν πλείστα όσα εκκλησιαστικά ζητήματα και ο αοιδίμος Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρύσανθος έκανε πέντε εισηγήσεις μεταξύ των οποίων και δύο που εκφεύγουν του στενού πλαισίου των αυστηρώς χαρακτηριζόμενων «Θεολογικών ζητημάτων» και αφορούν: α) «την μελέτη εξευρέσεως των μέσων δι' ων δέον να ενισχυθεί μεταξύ των Ορθοδόξων Λαών ο Ορθόδοξος Χριστιανικός Πολιτισμός υφ' όλας τα εκδηλώσεις αντού», και β) «την μελέτη των μέσων προς υποστήριξη και ενίσχυση της κατά παράδοσιν Βυζαντινής τέχνης εν ταις διαφόροις αντής εκφάνσεσιν, ήτοι Εκκλησιαστική Μουσική, Εικονογραφία, Αρχιτεκτονική και Τέχνη Ιερών Αμφίων και Σκευών».

Η πρόταση για την πρώτη εισήγηση και υπό τον αυτό ακριβώς προμνημονευθέντα τίτλο του θέματος υπεβλήθη από τον αντιπρόσωπο της Εκκλησίας της Ρουμανίας Σεβ. Τιργοβιστίου Τίτου.

Στην πρώτη εισήγηση του ο Τραπεζούντος Χρύσανθος ορίζει την έννοια του «Ορθοδόξου Χριστιανικού Πολιτισμού» αναφερόμενος στα βαθύτερα θεολογικά, φιλοσοφικά, λατρευτικά και εν γένει ιστορικά αίτια που τον εγέννησαν, ενώ εμφατικώς και με ιδιαίτερα λεπτό και αριστοτεχνικό τρόπο κάνει τη σύγκριση και διάκριση ή αντιδιαστολή μεταξύ του Χριστιανικού πολιτισμού της Ανατολής και εκείνου της Δύσεως σε διάφορες εκφάνσεις και εκδηλώσεις αμφοτέρων. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αναφορά του Μητροπολίτου Χρυσάνθου στις Θεολογικές Δογματικές διαφορές μεταξύ Ορθοδόξων και

Δυτικών (Λατίνων) για τις οποίες επισημαίνει ότι μία εκ των αιτιών που τις προκάλεσε ήταν και η χρήση διαφορετικής γλώσσας, Ελληνικής και Λατινικής αντίστοιχα, γεγονός που οδήγησε σε εσφαλμένη κατανόηση και ερμηνεία βασικών δογματικών και θεολογικών όρων της Χριστιανικής διδασκαλίας.

Ο Τραπεζούντος Χρύσανθος εμβαθύνει στο υπό εξέτασιν θέμα του με τεκμηριωμένο και περιεκτικό λόγο γράφοντας μεταξύ άλλων τα εξής: «....νότον ὁρθόδοξος Χριστιανικός Πολιτισμός εννοείται εν τῇ καθ' ἡμάς Ανατολή καὶ με τὸ ὁρθόδοξο πνεύμα ἡ ὑπό των εν Ανατολή Πατέρων καὶ Διδασκάλων καὶ Καλλιτεχνών τῆς Εκκλησίας κατά τὸν ιδιάζοντα στονς Ανατολικούς λαούς τρόπο τὸν αισθάνεσθαι καὶ σκέπτεσθαι καὶ ευλαβείσθαι διαπλασθείς Χριστιανικός πολιτισμός εν αντιδιαστολή πρὸς τὸν δυτικό ἡ ρωμαιοκαθολικό Χριστιανικό πολιτισμό, ο οποίος αναπτύχθηκε κατά τὸν ιδιαίτερο τῶν δυτικῶν λαών τρόπο τὸν αισθάνεσθαι καὶ σκέπτεσθαι.

Έτσι ανεπτύχθη στὴν καθ' ἡμάς Ανατολή διάφορη τῆς Δύσεως θεολογική, φιλοσοφική, καλλιτεχνική και τελετουργική έκφραση και μορφή τῆς Χριστιανικής Θρησκείας και συχνά συμβαίνει δύο αντίστοιχοι τεχνικοί όροι να εκφράζονται αντό πράγμα διαφορετικώς κατά τὸν τρόπο καὶ τὴν ἐννοια στὴν Ανατολή καὶ διαφορετικώς στὴ Δύση, όπως π.χ. η Θρησκεία τῆς Ανατολής καὶ η religio τῆς Δύσεως. Ή μεν πρώτη παραγόμενη κατά τὸν Πλούταρχο εκ τοῦ «Θραξ-Θρακός», τὸν κατ' εξοχήν θρησκεύοντος λαού, εκφράζει κατά τρόπο ευρύτερο καὶ βαθύτερο θεωρητικότερα καὶ συναισθηματικότερα τὴν ἐννοια τῆς Θρησκεία ως εἶδος εκστάσεως καὶ ενθουσιασμού καὶ θεωρίας καὶ μεταρσιώσεως πρὸς τὸ Θείον, ενώ η religio εκφράζει πρακτικότερα καὶ μάλλον λογική ἡ συναισθηματική τὴν ἐννοια τῆς Θρησκείας. Τὸ ίδιο ισχύει καὶ περὶ πάσης φιλοσοφικής, θεολογικής καὶ καλλιτεχνικής διατυπώσεως τῆς Θρησκείας, ὅτι δηλαδή οι Πατέρες καὶ οι μυστικοὶ Θεολόγοι καὶ Διδάσκαλοι τῆς καθ' ἡμάς Ανατολής διετύπωσαν κατά διάφορο από τῆς Δύσεως τρόπο τὴν Θρησκεία από τὴν Θεολογία καὶ τὴν χριστιανική φιλοσοφία μέχρι τὴν θεία λατρεία, τὴν αρχιτεκτονική καὶ τὴν καθόλου εκκλησιαστική τέχνη.

Συνακόλουθα καὶ οι από τῶν πρώτων αιώνων διαφορές καὶ αντιθέσεις μεταξὺ Ανατολής καὶ Δύσεως για τὶς οποίες ο Μέγας Αθανάσιος καὶ κατ' αυτὸν καὶ άλλοι Πατέρες καὶ δὴ ο Ιωσήφ ο Βρυέννιος ως ἔναν από τοὺς λόγους θεωρούν τὴ διαφορά τῆς γλώσσης καὶ επομένως τὴν διαφορά τὸν διὰ τῆς γλώσσης εκφραζομένον ιδιαίτερον τρόπον τῆς σκέψεως καὶ τὸν αισθήματος.

Ως αιτία τῶν παρεξηγήσεων καὶ από τῆς ὁρθοδόξου πίστεως παρεκτροπῆς τῶν Λατίνων, ο Ιωσήφ ο Βρυέννιος στὸν ΣΤ' Λόγο αυτού «Περὶ Αγίας Τριάδος» θεώρει τὴ στενότητα τῆς λατινικής γλώσσης, η οποία τὸ τῆς «ουσίας» ταυτοχρόνως καὶ «υποστάσεως» ὄνομα εκφράζει ὥχι διὰ δύο λέξεων, όπως η Ελληνική αλλά διὰ μίας μόνον λέξεως, τῆς «*substantia*», με συνέπεια τὸ κατά τὴ σημασία διπλούν τούτο ὄνομα μεταχειριζόμενοι σε σχέση με τὸ Προσκυνητό (Πανάγιο) Πνεύμα, ο καθένας να τὸ εννοεῖ, όπως θέλει... καὶ αυτή είναι η διάσταση αυτῶν πρὸς τὴ δικής μας Ομόνοια.

Τα δε μόνα μέσα διά τῶν οποίων θα ενισχύετο μεταξὺ τῶν ὁρθοδόξων λαών ο ὁρθόδοξος Χριστιανικός Πολιτισμόν υφ' ὄλες τὶς εκδηλώσεις αυτού, είναι η βαθεία μελέτη τῶν πλουσίων πηγῶν τὸν πολιτισμού τούτου, ἡτοι τῶν Ελλήνων Πατέρων τῆς Εκκλησίας καὶ η εἰς τοὺς πιστούς συστηματική διδασκαλία καὶ μετάδοση τῶν θεολογικών καὶ φιλοσοφικών νοημάτων τῶν Μεγάλων Πατέρων τῆς Εκκλησίας από τὸν

πρώτων αιώνων μέχρι Ιωσήφ του Βρυεννίου και Γενναδίου του Σχολαρίου, και δι' αυτών ο συνεχής εμποτισμός των Ορθοδόξων...».

Στη δεύτερη εισήγηση του, η οποία αναφέρεται στο ειδικότερο ζήτημα των επί μέρους εκφάνσεων και εκδηλώσεων του Χριστιανικού Πολιτισμού, ο Τραπεζούντος Χρύσανθος γράφει μεταξύ άλλων και τα κάτωθι ενδιαφέροντα: «*η ίδια διαφορά του αισθάνεσθαι και ευλαβείσθαι μεταξύ Ανατολής και Δύσεως διέπλασε κατά διάφορο τρόπο την εκκλησιαστική τέχνη στις διάφορες αυτής εκφράσεις, δηλαδή την εκκλησιαστική μουσική, την εικονογραφία, την αρχιτεκτονική, και ενώ μία μελωδία βυζαντινή, καλώς ψαλλόμενη, ή μια Παναγία τέχνης βυζαντινής, μας συγκινεί βαθύτατα και μας διαθέτει προς κατάνυξη και προσευχή, τουναντίον ένα άσμα Γρηγοριανό ή μία Madonna μάς αφήνει σχεδόν ψυχρούς.*

Χαρακτηριστικότατα υπό την άποψη αυτή είναι όσα ο Πρωτοσύγκελλος και κατόπιν λατινόφρων Πατριάρχης Γρηγόριος ο Μάμμας λέγει, όταν για πρώτη φορά, πριν ακόμη εκπέσει της Ορθοδοξίας, επεσκέφθη τους ναούς της Φλωρεντίας. Καίτοι δε ο Γρηγόριος ο Μάμμας ήταν φύση τραχεία και άνθρωπος μάλλον της λογικής παρά του αισθήματος, όμως αισθανόμενος τις συγκινήσεις μόνον από τις βυζαντινές εικόνες και τα μωσαϊκά των Ελλήνων Αγίων, εστέκετο ξένος και ψυχρός ενώπιον των κατά τον δυτικό τρόπο και την δυτική τέχνη πλαστικών παραστάσεων και ἐλεγε: «Ως εγώ όταν εις ναόν εισέλθω Λατίνων ον προσκυνώ τινά των εκείσε αγίων, επεί ουδέ γνωρίζω τινά, τον Χριστόν ίσως μόνο γνωρίζω, αλλά ουδέ εκείνον προσκυνώ, δι' ὅτι ουκ οίδα πως επιγράφεται, αλλά ποιώ τον Σταυρόν μου και προσκυνώ τον Σταυρόν, ον αυτός ποιώ και προσκυνώ και ουχί ἔτερόν τι των εκείσε θεωρουμένων μοι». Σημειωτέον ότι επρόκειτο περί ενός σοβαρού τότε ανθρώπου, ο οποίος καθόλου δεν εσκέφθη να ομιλήσει υποτιμητικώς περί των Λατίνων. Δι' αυτό ομιλούσε μόνο το γενικό αίσθημα των Ορθοδόξων, οι οποίοι όλως ξένους και ψυχρούς αισθάνονταν τους εαυτούς τους στους Ναούς των Λατίνων.

Δια τούτο επιβάλλεται η πιστή τήρηση και ανάπτυξη της παραδόσεως της βυζαντινής τέχνης, δια τούτο και η εκκλησιαστική μουσική μάς οφείλει να καλλιεργηθεί κατά την βυζαντινή παράδοση και όχι κατά την κακότροπη και ακαλαίσθητη και όλως κοσμική εκκλησιαστική τετραφωνία, η οποία ούτε τη βυζαντινή μελωδία ετήρησε, ούτε στις παράλληλες γραμμές προσέδωσε τον βυζαντινό τόνο.

Η βυζαντινή αυτή παράδοση, η οποία είναι κοινή σε όλους τους Ορθοδόξους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής. Ομοίως δε κατά την βυζαντινή παράδοση και όχι κατά την ξενότροπη τέχνη, η οποία εισέδυσε δυστυχώς και σε αυτή την πηγή της βυζαντινής τέχνης, τον Αθω, πρέπει να καλλιεργηθεί και η εικονογραφία και η αρχιτεκτονική και η τέχνη των ιερών αμφίων και σκευών».

Για να ολοκληρώσουμε το όλο ψηφιδωτό της περί του Ελληνορθοδόξου Πολιτισμού αντιλήψεως του αοιδίμου Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου, παραθέτουμε και ένα εκτενές απόσπασμα από ένα περισπούδαστο κείμενο αυτού, υπό τον τίτλο: «*Γιατί το Οικουμενικόν Πατριαρχείον ονομάσθη Οικουμενικόν*», στο οποίο μεταξύ άλλων αναφέρεται και στην εκπολιτιστική αποστολή, προσφορά και δράση του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς όλους τους Ορθοδόξους λαούς, γράφοντας: «*Αφ' ότου οι Έλληνες Πατέρες και ιδιαίτερα της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολεως, εκ των οποίων δύο από τους κορυφαίους, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπήρξαν και οι*

Επίσκοποι αυτής, ενεκέντρισαν το Ελληνικό Πνεύμα και τον Ελληνικό Πολιτισμό στην καλλιέλαιο της Χριστιανικής Θρησκείας, και εκ της ποιότητος της καλλιελαίου αυτής ανατραφέντες κατέστησαν αυτά οργανικό στοιχείο της όλης Ορθοδόξου Χριστιανικής ζωής και ανέπτυξαν ενιαίο δι' όλους τους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής πολιτισμό, τον Ορθόδοξο Χριστιανικό Πολιτισμό. Στον πολιτισμό αυτό ανεγέννησε και εμόρφωσε η Εκκλησία Κωνσταντινούπολεως όλους τους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής, Έλληνες, Σύρους, Ρώσους, Ρουμάνους, Σέρβους Βουλγάρους, Αλβανούς για τους οποίους Χριστιανισμός και Πολιτισμός είναι ένα και το αυτό.

Ιδιότητες του εν τη καθ' ημάς Ανατολή κυριαρχούντος ελληνικού πνεύματος είναι το μέτρο, η αρμονία, η ευσχημοσύνη, η χάρις, η ευγένεια. Το ελληνικό πνεύμα εκαλλιέργησε αυτές τις ενυπάρχουσες στη Χριστιανική Θρησκεία ιδιότητες με τα απαράμιλλα συγγράμματα των Πατέρων της Εκκλησίας στη Συριακή, Κοπτική, Αρμενική, Γεωργιανή και Σλαβική γλώσσα, και τοιουντοτρόπως το Οικουμενικό Πατριαρχείο έθεσε τις βάσεις και διέπλασε την εθνική των λαών τούτων φιλολογία και γλώσσα.

Οσον δε στερεώτερα βυθίζει η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολεως τις ρίζες της στο έδαφος του Πολιτισμού του Αρχαίου Ελληνικού κόσμου, τόσο περισσότερο προσλαμβάνει εξ αυτού μορφές ζωής και λατρείας, ήθη και έθιμα, εορτασμούς εορτών και πανηγύρεων και τέχνη εικονογραφική και αρχιτεκτονική και ποίηση και μουσική.

Παραλλήλως προς την εικονογραφία εξελίσσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο υπό την σκέπη αυτού την αρχιτεκτονική της οποίας μεγαλοπρεπές μνημείο είναι ο Ναός της Αγίας Σοφίας με το νέο αρχιτεκτονικό του ρυθμό. Αναλόγως προς την εικονογραφική και αρχιτεκτονική τέχνη αναπτύσσεται και η θεία λατρεία και η σύνθεση απαράμιλλων σε ποίηση και ύφος εννοιών, ιερών λειτουργιών και εκκλησιαστικών ύμνων και συναφών προς αυτούς μελωδιών των οποίων η μουσική είναι η υπό τους θόλους όλως των Ναών της καθ' ημάς Ανατολής αντηχούσα σεμνή βυζαντινή μουσική...

Αυτή εν συντομίᾳ είναι η εκπολιτιστική και φιλανθρωπική δράση του Οικουμενικού Πατριαρχείου εφ' όλων των Ορθοδόξων λαών της καθ' ημάς Ανατολής και η δράση αυτή είναι απόρροια της αμερολήπτου στοργής και ανάγκης του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς όλους αυτούς τους λαούς, τους οποίους ώδινε και εν τω Εναγγελίω και τω Ορθοδόξω Χριστιανικώ πολιτισμώ εγέννησε και ανέθρεψε. Είναι η βαθεία αυτή στοργή και αγάπη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της Μητρός Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας προς όλους του Ορθοδόξους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής και η πνευματική περί αυτών μέριμνα και βαθεία αντίληψη και μακρά παράδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτή δε αποτελεί και σήμερα την τοιουντοτρόπως καλούμενη Οικουμενικότητα αυτού.

Αποτελεί η παράδοση αυτή την θρησκευτική και ηθική εκείνη ατμόσφαιρα του Φαναρίου, η οποία ως η φυσική ατμόσφαιρα περιρρέει και διαβρέχει την ψυχή και το πνεύμα πάντων των ενοίκων του Φαναρίου Πατριαρχών και Ιεραρχών, οι οποίοι οποθενδήποτε κι αν προέρχονται μόλις εγκατασταθούν στο Φανάριον θα αναπνεύσουν κατ' ανάγκην την ατμόσφαιρα αυτή και θα ενεργούν κατά τις επιταγές της μακράς και βαθείας θρησκευτικής και ηθικής ταύτης παραδόσεως, και όποιος τυχόν θελήσει να αναπνεύσει ξένη προς την του Φαναρίου ατμόσφαιρα θα αποθάνει εξ ασφυξίας».

Υ.Γ.: Το παρόν ιστορικό κείμενο αφιερούται πάνυ ευλαβώς στους ανά τους αιώνας Αρχοντες Πρωτοψάλτες και Λαμπαδαρίους των Αναλογίων της Μαρτυρικής Μητρός Αγίας Μεγάλης του Χριστού Κωνσταντινούπολίτιδος Εκκλησίας, οι οποίοι ως «ασίγητοι ένσαρκοι Άγγελοι» διέσωσαν την γνήσια και ανόθεντη πατρώα εκκλησιαστική μουσική καθιερώνοντας το «Πατροπαράδοτον Ψαλτικόν Πατριαρχικόν Ύφος και Ήθος».